

Wilde planten in de tuinkunst

Deel 2: Van ca.1870 tot het eind van de jaren twintig

Hein Koningen en Rob Leopold

"Anyone can cultivate an herbaceous border but to grow a natural garden is an art and a science." (1)

F.S. Smythe

(in: "The valley of the flowers")

William Robinson

"There is no reason why we should not have true art in the garden," (*"Er is geen reden waarom we in de tuin geen ware kunst zouden hebben,"*) is de zin waarmee in 1883 William Robinson zijn beroemde boek *The English Flower Garden* laat beginnen. Maar, zegt hij elders, "all true and great art can only be based on the eternal laws of Nature." (*"alle ware, grote kunst kan alleen gebaseerd zijn op de eeuwige wetten der natuur."*)

Hij ageert daarmee tegen de doorgevoerde kunstmatigheid van de Victoriaanse tuin met haar nadruk op kasplanten en artificiële perkpatronen, en hij doelt op wat wij nu oecologie zouden noemen.

In 1870 had hij zijn revolutionaire boek *The Wild Garden* gepubliceerd, bedoeld als forse knuppel in de legbatterij der toenmalige burgerlijke tuinstijl. Die bood namelijk in Robinsons ogen nauwelijks ruimte aan spontane, artistieke ontplooiing en miste vooral ook alle natuur-

lijke dimensie. Modieuze, geometrische ontwerpen van decorateurs, uitsluitend gericht op het platte vlak van tapijten, tegels en gordijnen "have been applied a thousand times to the surface of the much enduring earth, without any attention whatever being paid to the greater art that is concerned with life in all its fulness." (*"zijn duizendmaal toegepast op het oppervlak van de aarde die al zoveel moet verdragen, zonder dat enige aandacht wordt geschonken aan die veel grotere Kunst, die het leven in al zijn volheid tot onderwerp heeft."*)

Op alle fronten zet Robinson zich dan ook in om oppervlakkigheid en conventionele verstarring van de heersende tuinstijl te doorbreken.

Zelf was hij een groot liefhebber van wilde planten en hij zag allerlei mogelijkheden om die ook in de tuin een plaats te geven.

Daarnaast hield hij zich intensief bezig met de vloed aan nieuwe, intrigerende vaste planten die inmiddels door 'plant-hunters' vanuit de hele wereld op gang was gebracht.

Veel daarvan betrof bergplanten die, gezien de vaak nauwkeurige beschrijvingen van hun oorspronkelijke groeiplaatsen, uitstekend schenen te passen in het gematigde klimaat van Noord-West Europa. Voor al deze "rijkdom van het vrije veld" was binnen de strikte perken van de Victoriaanse tuin principieel noch letterlijk plaats. Die plaats wilde Robinson scheppen binnen een wat minder 'officiële' ruimte: de 'wild garden'.

Hij situeerde die wat verder van het huis vandaan en introduceerde daarbij een wat minder formele, d.w.z. meer 'natuurlijke' beplantingswijze, met een naar verhouding wat extensiever onderhoud.

Het waren niet uitsluitend inheemse planten die hier een plaats moesten vinden; het betrof in het algemeen winterharde vaste planten uit de hele wereld met een min of meer natuurlijk karakter.

"The wild garden is for things which will endure for generations, if we suit the plants to the soil." (*"De wilde tuin is er voor planten, die het aldaar generaties lang kunnen volhouden, als wij maar de juiste planten voor de bodem kiezen."*)

Dichter bij huis kon dan een intensiever en meer cultureel onderhoud plaatsvinden, en daar waren eventueel ook wel een aantal niet-winterharde gewassen toegestaan.

"But we shall never see beautiful gardens again until natural ways of grouping flowers and variety of true forms come back to us in the flower garden." (*"Maar we zullen nooit meer heerlijke tuinen zien, voordat niet een natuurlijke groepering van planten en een gevarieerdheid aan ware vormen haar rentree maken in de bloementuin."*)

(1) "Iedereen kan een vaste plantenborder aanleggen, maar een natuurlijke tuin tot ontwikkeling laten komen is een kunst en een wetenschap."

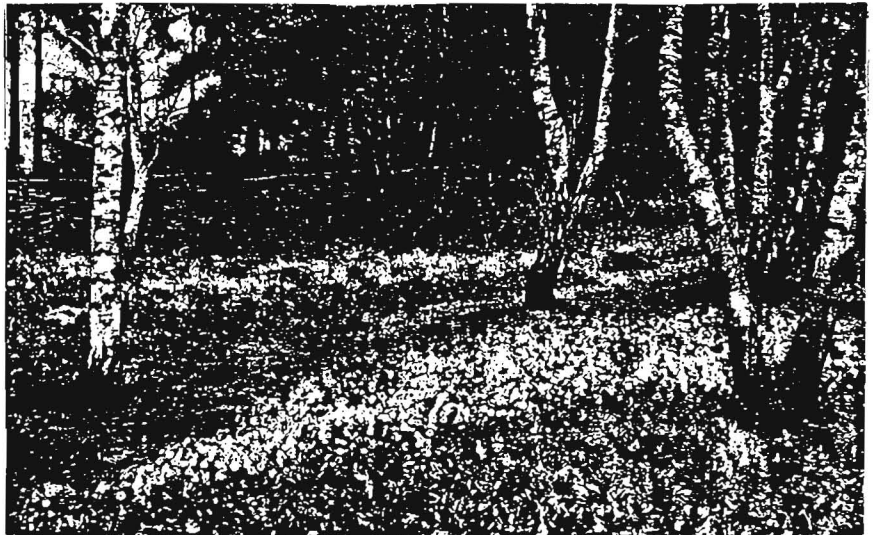

Cypripedium. Trillium. Sarracenia. Helonias. Pinguicula.

Illustratie uit: *The English Flower Garden*, van W. Robinson, 12th edition 1914

Echte natuur moeten we in de 'wil-de tuin' niet verwachten. "Nature in puris naturalibus we cannot have in our gardens, but Nature's laws should not be violated," (*"Natuur in haar zuiverste vorm mogen we in onze tuinen niet verwachten, maar de natuurwetten zou ook geen geweld aangedaan mogen worden."*) vond Robinson.

Maar met behulp van "true taste based on law" (*"ware smaak, gebaseerd op wetten"*), kunnen we wel tot prachtige resultaten komen; tot "a reflex of Nature in the fairest moods." (*"een weerspiegeling van de Natuur in haar fraaiste stemmingen."*)

Illustratie uit: The English Flowergarden, W. Robinson.

In de landschapstuin van de 18de en 19de eeuw had de nadruk voornamelijk gelegen op indeling en algemeen karakter van de aanleg.

Voor het eerst werd de aandacht nu verlegd naar het inhoudelijk element: 'natuurlijk' sortiment en informeel-creatief onderhoud.

Zoals altijd verviel de mensheid eerst weer in verhitte discussies. Had met de 'wild garden' de totale wanorde haar intrede in de tuin gedaan?

S.W. Fitzherbert klaagt in 1903 over dat 'moedwillige misverstand' en voegt eraan toe: "If the suggestions are faithfully carried out the wild garden will possess a charm for the artistic eye that borders and beds however well planted are powerless to rival." (*"Als de suggesties goed worden uitgevoerd, dan biedt de wilde tuin het kunstzinnig oog een charme, waaraan borders en bloembedden, hoe mooi ook ingeplant, niet kunnen tippen."*)

Zijn **Book of the Wild Garden** geeft niet minder dan 700 soorten uit de hele wereld, waaronder bloeiende heesters, waterplanten, rotsplanten, bollen en siergrassen.

Ook in **Duitsland** bleef de toenemende invoer van winterharde vaste planten niet zonder gevolgen.

Het internationaal georiënteerde standaardwerk **Unsere Freiland-Stauden** maakte in 1910 deze nieuwe materie voor de vakwereld toegankelijk, en vormt een belangrijke pijler van de opbloei van de tuinkunst die weldra volgde.

"De veelzijdige toepassing van vas-

te planten in de landschappelijke tuin is tegenwoordig mode geworden!" stelt **Graf Silva Tarouca** vast, en naast de genoemde toevoegd noemt hij als oorzaak ook het "Streben der modernen Kunst nach möglichster Naturwahrheit." (*"het streven van de moderne kunst naar de grootst mogelijke 'natuurwaarheid'"*)

Hij raadt tuinkunstenaars aan, zoveel mogelijk in de natuur te zwerfen en de begroeiingstypen en wilde soorten die men daar gezien heeft te gaan aanvullen met verwante buitenlandse en door de tuincultuur nieuw ontstane soorten.

"Je mehr auf alle Fälle der Gartenkünstler nach der Natur zu schaffen bestrebt ist, desto sicherer wird er sein Ziel erreichen: Natur, wenn auch bereicherte und veredelte Natur." (*"Hoe meer de tuinkunstenaar er naar streeft in zijn creaties de natuur als leidraad te zien, des te zekerder zal hij zijn doel bereiken: Natuur, zij het ook verrijkte en veredelde natuur."*)

Duidelijk zijn ook hier natuur en artistieke beleving met elkaar verflochten.

Met name **Willy Lange** werkt hierop door en ontwikkelt in de eerste decennia van deze eeuw een geheel eigen tuinstijl: die van de "**Naturgarten**".

In zijn **Gartengestaltung der Neuzeit**, waarvan de eerste druk al in 1907 verscheen, zet hij uitgebreid uiteen wat hem daarbij voor ogen staat. Voor een aanleg volgens *natuurlijke motieven* gaat hij uit van de nog relatief jonge "Botanische

Ökologie", en noemt in dat verband ondermeer het boek **Die Pflanzenwelt Deutschlands** van **Prof. Paul Gräbner**.

"Jeder Zustand eines Standorts lässt nur Pflanzenarten gedeihen, die ihm angepasst sind" (*"Iedere groeiplek laat alleen plantesoorten tot ontwikkeling komen, die zijn aangepast aan deze plek"*) stelt Lange dan ook. Het gaat hem er echter niet om, natuurlijke plantengesellschaften na te bootsen. Precies zoals een fotograaf dat doet kunnen we met een daarvoor gevoelig oog hoogwaardige 'ideaal-beelden' uit de vrije natuur selecteren. Doordat we slechts het voor onze indruk meest karakteristieke van dergelijke "Naturbilder" in onze tuin tot ontwikkeling laten komen en de belevingswaarde ervan vervolgens op een hoger plan trachten te brengen ontstaat "**Gartenkunst**".

"Das heisst: die Natur gesehen und durch eine persönliche Vorstellung hindurch gesteigert zu klarem Ausdruck." Anders gezegd: we brengen de idee der natuur zoals we die door ons toenemend natuurbesef menen te verstaan "zu gesteigertem Ausdruck".

Tot in details voortbordurend op dit thema geeft Lange een groot aantal concrete voorbeelden van "plantengemeenschappen in de tuin naar motieven der natuur". Systematisch worden b.v. beplantingslijsten gegeven voor droge en vochtige denbossen, steppenheide, droge zandgronden, kalkrijke hellingen -

al of niet met struiken -, loofbos van diverse samenstelling, bloemrijke graslanden, water- en oevervegetaties en rotstuinen. Naast puur inheemse soorten kunnen daarbij desgewenst aantrekkelijke verwanten van elders met rijkere bloei of fraaiere blad worden ingepast, zolang het natuurlijk karakter van het geheel maar behouden blijft.

Voor het inzaaien van bloemrijk grasland bijvoorbeeld raadt Lange, afgezien van een aantal (soms forse!) grassoorten, de volgende wilde soorten aan: Pinksterbloem, Echte koekoeksbloem, Prachtanjer, Margriet, Blauwe knoop, Knolsteenbreek, Knoopkruid, Weideklokje, Dagkoekoeksbloem en Scherpe boterbloem.

De hoeveelheden die hij aangeeft liegen er bepaald niet om; je kunt je afvragen waar men die destijds heeft moeten betrekken!

Vervolgens kun je eventueel door inplant bepaalde soorten als solitair of in groepjes gaan inbrengen.

De natuurlijke aanblik blijft daarbij steeds bepalend voor keuze en compositie. Een geschiktheidslijstje omvat ondermeer diverse soorten Aconitum, Eryngium, Helleborus, Inula, Paeonia, Salvia en verschillende bolgewassen.

Het voert hier te ver op de details van de **Naturgarten** in te gaan, maar bij collega's die overtuigd waren van het belang van natuurlijke belevingswaarden - zoals bijvoorbeeld Karl Foerster - vond Langes originele visie zeker gehoor.

In Nederland heeft ondermeer de begaafde hortulanus **A.J. van Laren** Langes ideeën helpen uitdragen.

In zijn boek **Decoratieve Tuinbeplantingen** van 1922 had hij, in een hoofdstuk *Natuurgroepjes*, al aandacht besteed aan b.v. een "Boschrand" en een "Moerastuintje" met inheemse soorten. Hij baseerde zich daarvoor grotendeels op eigen ervaringen - al in de jaren '90 van de vorige eeuw was in de Amsterdamse Hortus Botanicus een hoogveentje aangelegd! Ongetwijfeld onderging ook hij daarnaast de verfrissende invloed die - inmiddels al zo'n 25 jaar - uitging van het tijdschrift "**De Levende Natuur**".

Nº. 6.

1899/1900.

Morphologische systematisering en laboratoriumwerk hadden plaatsgemaakt voor directe natuurstudie en zwerven in het vrije veld, en bij diverse lezers had dit ook geleid tot het opnemen van wilde planten in de tuin.

Van Laren was een echte "tuinbaas" in de ouderwetse zin van het woord. "De menschenhand trekt zich hier terug en laat het plantenleven zooveel mogelijk ongestoord zijn gang gaan," schrijft hij enthousiast. Maar "ongedwongenheid is nog geen ongebondenheid! De aanlegger moet zijn materiaal kennen en bekend zijn met de verschillende eigenschappen en het karakter zijner planten. Tevens moet hij gevoel hebben voor harmonische verhoudingen en daarnaar ook zijn materiaal weten te gebruiken, wil zijn natuurgroepje tenminste niet dadelijk een grote wildernis worden, waarin slechts de sterkste planten overheersen."

In 1929 hield hij een rede met de titel *Phytogeografische Plantengroeperingen als element in de Tuinkunst*, waaraan inmiddels mede Langes ideeën ten grondslag lagen.

Kennelijk zag hij onmiddellijk het belang van deze benadering in, en persoonlijk zette hij zich in om haar ingang te doen vinden.

Een belangrijke ontwikkeling had inmiddels in **Bloemendaal** plaatsgevonden. □

Hier zullen we in het volgende nummer van *Oase* in deel 3 van de serie "Wilde planten in de geschiedenis van de tuinkunst" de draad weer oppakken: bij het beginpunt van de "officiële" heemtuingschiedenis.

Onze welgemeende excuses aan de co-auteur **Hein Koningen**: natuurlijk hoorde zijn naam ook boven **deel 1** te staan!